Qabul qilindi: 8-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 14-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 20-oktabr 2026-yil

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM-TARBIYA JARAYONLARINI TASHKIL ETISHDA NUTQ VA TIL MARKAZINING AHAMIYATI

Yaxshiboyeva Farida Absalomovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (MTT) ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda «Nutq va til» markazining o‘rni, vazifalari va samarali qo‘llash yo‘llari yoritilgan. Markazning bolalar nutqini rivojlantirish, lug‘at boyligini oshirish, muloqot madaniyatini shakllantirish hamda maktabga tayyorlashdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, markazni jihozlash tamoyillari va undagi faoliyat turlari bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, faoliyat markazlari, nutq va til markazi, nutq o‘stirish, lug‘at, muloqot, pedagogik texnologiya, «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi.

Kirish

Bugungi kunda O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi Qonun hamda «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi bolaning har tomonlama uyg‘un rivojlanishini, uning shaxs sifatida shakllanishini asosiy maqsad qilib belgilaydi. Bu maqsadga erishishda bola nutqining o‘z vaqtida va to‘g‘ri rivojlanishi alohida o‘rin tutadi, chunki nutq bolaning tafakkuri, bilish faoliyati, ijtimoiy muloqoti va keyingi maktab ta’limidagi muvaffaqiyatining poydevoridir.

Zamonaviy MTTlarda ta’lim-tarbiya jarayoni faoliyat markazlari orqali tashkil etilmoqda. Bunday markazlar bolaga erkin tanlash, mustaqil izlanish va o‘yin orqali o‘rganish imkonini beradi. Ular orasida «Nutq va til» markazi bola nutqini rivojlantirishga bevosita xizmat qilishi bilan ajralib turadi.

1. Nutq va til markazining mohiyati va maqsadi

«Nutq va til» markazi – guruh xonasida maxsus ajratilgan, bolalarning tinglash, gapirish, kitob bilan ishlash, so‘z o‘yinlari o‘ynash va dastlabki o‘qish-yozish ko‘nikmalarini egallashiga mo‘ljallangan rivojlantiruvchi muhit hisoblanadi. L.S. Vigotskiy ta’kidlaganidek, bola tafakkuri va nutqi o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, nutq muloqot vositasi bo‘lish bilan birga, fikrlash vositasi hamdir. Shu sababli nutqni rivojlantirish faqat alohida mashg‘ulotlar bilan cheklanib qolmasdan, bolaning kun davomidagi barcha faoliyatiga singdirilishi lozim. Markaz aynan shunday uzluksiz til muhitini yaratadi.

Markazning asosiy maqsadi – bolalarda ona tilida ravon, mantiqiy va madaniy so‘zlashish ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning tilga qiziqishini uyg‘otish va maktab ta’limiga nutqiy jihatdan tayyorlashdan iborat.

2. Markazning asosiy vazifalari

Markaz oldida quyidagi vazifalar turadi:

- bolalarning lug‘at boyligini oshirish va faollashtirish;
- tovushlarni to‘g‘ri talaffuz etish, nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash;
- grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzishga o‘rgatish;
- bog‘lanishli nutqni (hikoya, tasvirlash, qayta hikoyalash) rivojlantirish;
- tinglash va tushunish ko‘nikmasini shakllantirish;
- badiiy adabiyotga, kitob o‘qishga qiziqishni uyg‘otish;
- harflar va tovushlar bilan tanishtirish orqali savod o‘rgatishga tayyorlash;
- muloqot madaniyati, o‘zaro hurmat va suhbat odobini tarbiyalash.

3. Markazning ta’lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati

Birinchidan, markaz bola nutqini rivojlantirishning eng qulay sharoitini yaratadi. Bola o‘yin, rasm, kitob va didaktik materiallar bilan ishlash jarayonida o‘z fikrini bayon etishga ehtiyoj sezadi. Bu ehtiyoj nutq faolligini tabiiy yo‘l bilan oshiradi.

Ikkinchidan, markaz individual yondashuvni ta’minlaydi. Guruhdagi bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi turlicha bo‘ladi: ba’zilari erkin gapirsa, ba’zilari uyatchan yoki nutqida kamchiliklar mavjud. Markazda har bir bola o‘z sur’ati bilan, o‘ziga mos faoliyat turini tanlab shug‘ullanadi, tarbiyachi esa bolalarning ehtiyojini kuzatib, ularga

yo‘naltirilgan yordam ko‘rsatadi.

Uchinchidan, markaz bolalarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Juftlikda va kichik guruhda ishlash, navbat kutish, boshqalarni tinglash, o‘z fikrini asoslash kabi ko‘nikmalar muloqot madaniyatini shakllantiradi.

To‘rtinchidan, markaz maktabga tayyorgarlikda muhim rol o‘ynaydi. Tovush tahlili, so‘z va gap haqida dastlabki tushunchalar, qo‘l mayda motorikasini rivojlantiruvchi topshiriqlar bolani savod o‘rganishga tayyorlaydi.

Beshinchidan, markaz ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytiradi. Bolalar yaratgan kitobchalar, hikoyalar va ko‘rgazmalar ota-onalarga namoyish etilib, ularni uyda til muhitini boyitishga jalb qilish mumkin.

4. Markazni jihozlash tamoyillari

Samarali ishlaydigan «Nutq va til» markazi quyidagi tamoyillarga asoslanib jihozlanadi: xavfsizlik va qulaylik, bolaning yoshiga mosligi, materiallarning xilma-xilligi, ularning almashib turishi hamda bola uchun erkin foydalanish imkoniyati.

Markazda odatda quyidagi materiallar joylashtiriladi:

- yosh xususiyatiga mos rasmli kitoblar, ertak va she’rlar to‘plami (kitob burchagi);
- rasmli kartochkalar, sujetli rasmlar turkumi, lotto va didaktik o‘yinlar;
- harflar va tovushlar kartochkalari, magnitli harflar, harf-konstruktorlar;
- qo‘g‘irchoq va barmoq teatri, ertak qahramonlari maskalari;
- yozuv doskasi, qalam, flomaster, daftarchalar (chizish va yozishga tayyorlov uchun);
- audio yozuvlar, ertak va qo‘shiqlar eshitish uchun qurilma;
- bolalarning o‘zi yaratgan kitobchalar va rasmli hikoyalar.

Markazdagi materiallarni mavzuga mos holda yangilab turish bolalarning qiziqishini saqlab qoladi.

5. Markazda faoliyatni tashkil etish usullari

Markazda ishlash jarayonida pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish maqsadga muvofiq. Quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

1. **Didaktik va so‘z o‘yinlari.** «Nima ortiqcha?», «Qarama-qarshi ma’noli so‘zni

top», «Bir so‘zni ayt» kabi o‘yinlar lug‘atni boyitadi va tafakkurni faollashtiradi.

2. **Ertak va hikoyalar bilan ishlash.** Ertakni tinglash, davom ettirish, qahramonlar nomidan so‘zlash, qayta hikoyalash bog‘lanishli nutqni rivojlantiradi.

3. **Teatrlashtirish faoliyati.** Qo‘g‘irchoq yoki barmoq teatri orqali sahnalashtirish nutqning ifodaliligi va intonatsiyasini rivojlantiradi.

4. **Rasm asosida hikoya tuzish.** Sujetli rasmlar bolani kuzatishga, taqqoslashga va fikrini izchil bayon qilishga o‘rgatadi.

5. **Tez aytish, topishmoq va maqollar.** Talaffuzni tuzatadi, xotirani mustahkamlaydi, xalq og‘zaki ijodiga hurmatni shakllantiradi.

6. **Axborot-kommunikatsiya vositalari.** Audio ertaklar, animatsion lavhalar va interfaol o‘yinlardan me’yorida foydalanish bolalar qiziqishini oshiradi.

Tarbiyachi markazda kuzatuvchi, yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi sifatida ishtirok etadi: ochiq savollar beradi («Nima uchun deb o‘ylaysan?», «Keyin nima bo‘ldi?»), bolaning javobini kutadi va uning fikrini qo‘llab-quvvatlaydi.

6. Samaradorlikni oshirish yo‘llari

Markaz faoliyati samaradorligini oshirish uchun quyidagilarni tavsiya etish mumkin:

- tarbiyachining o‘zi nutq madaniyati namunasi bo‘lishi, aniq, ravon va adabiy til me’yorlariga rioya qilishi;
- bolalar nutqining rivojlanishini muntazam kuzatib, natijalarni qayd etib borish;
- nutqida kamchiligi bor bolalar bilan logoped va ota-onalar hamkorligida ishlash;
- markaz materiallarini yangilab, bolalar qiziqishi va mavzuga moslashtirish;
- tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirish, zamonaviy metodikalar bo‘yicha seminar va trening o‘tkazish;
- ota-onalarni «uyda kitob o‘qish», «birgalikda ertak to‘qish» kabi faoliyatlarga jalb qilish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, «Nutq va til» markazi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning muhim vositasi hisoblanadi. U bolaning nutqiy, intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini uyg‘un holda ta’minlaydi, ona tiliga

muhabbat va kitobga qiziqishni shakllantiradi hamda bolani maktab ta’limiga tayyorlaydi. Markazni to‘g‘ri jihozlash, undagi faoliyatni pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish va tarbiyachining malakali yo‘naltirishi bolalar nutqini rivojlantirishda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi Qonuni.

2. «Ilk qadam» maktabgacha ta’lim muassasalarining davlat o‘quv dasturi. Toshkent.

3. Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech (Tafakkur va nutq).

4. Tixeeva E.I. Razvitie rechi detey (rannego i doshkolnogo vozrasta). Moskva.

5. Ushakova O.S. Teoriya i praktika razvitiya rechi doshkolnika. Moskva.

6. Maktabgacha pedagogika va bolalar nutqini o‘stirish metodikasi bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.

